

УДК 330.341.2:338.49

*І.Г. КОСТИРКО, доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри бухгалтерського обліку і аудиту
С.В. ТИМОФІВ, аспірант*
Львівський національний аграрний університет*

Досконалість інституційної інфраструктури та її оцінка: теоретичний аспект

Постановка проблеми. В економічній науці часто доводиться стикатися з категоріями досконалості: ринок досконалої конкуренції, досконалий конкурент, досконало еластична крива попиту і т. п. Економічні категорії такого типу – це теоретичні моделі поєднання ідеальних економічних умов та оптимальних способів взаємодії економічних суб'єктів у цих умовах. Абсолютної досконалості досягнути неможливо, однак наявність таких теоретичних моделей допомагає урядам держав і управлінським структурам визначати вектор спрямування зусиль щодо розвитку економіки.

Досконалість є ключовим орієнтиром розвитку будь-яких сфер національного господарства та складових елементів економічного механізму. Не винятком є досконалість інституційної інфраструктури. Проте на відміну від інших економічних категорій, які стосуються досконалості, категорія досконалості інституційної інфраструктури нині досліджена недостатньо.

Інституційна інфраструктура виконує важливу функцію в економічній системі. Більше того – можна з упевненістю сказати, що одну з ключових, оскільки інституційна інфраструктура – це фактично «скелет» економічної системи; конструкція із інститутів та інституцій, у межах якої здійснюються економічні відносини. Інституційна інфраструктура формує рамки, в яких відбуваєть-

ся економічна взаємодія, визначаючи таким чином характер цієї взаємодії й опосередковано впливаючи на загальний стан економічної системи.

Досконалість інституційної інфраструктури характеризує якість конструкції інститутів та інституцій у межах економічного середовища (конструктивний показник) і значною мірою визначає ефективність функціонування цієї конструкції в реальних економічних умовах (результатний показник).

Для аграрного сектору економіки України, де ще тривають процеси поглибленої інституціоналізації, досконалість інституційної інфраструктури є вкрай актуальним питанням, оскільки низка фундаментальних проблем, присутніх тут на даному етапі (незавершеність трансформаційних процесів, недосконала система управління, неефективне функціонування окремих інституцій тощо), великою мірою пов'язана з якістю інституційної інфраструктури та ефективністю її функціонування. Недостатня дослідженість питань досконалості інституційної інфраструктури спричиняє неповноту розуміння останньої як економічної категорії й має наслідком недосконалість методів державного регулювання розвитку даного виду інфраструктури в аграрному секторі економіки. Внаслідок цього проблеми галузі, вказані вище, залишаються нерозв'язаними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На інституційній інфраструктурі економіки, інституційній архітектоніці концентрували увагу зарубіжні вчені Р. Коуз [1],

*Науковий керівник – І.Г. Костирко, доктор економічних наук, професор.

© І.Г. Костирко, С.В. Тимофіїв, 2014

Д. Норт [2], О. Вільямсон [14], Т. Веблен [3], а також вітчизняні – В. Голіков, В. Геєць [5], А. Гриценко [4], В. Якубенко [15]. У своїх працях ці вчені досліджують ефективність функціонування тих чи інших інституцій, проблеми трансформації інституційного середовища, співвідношення між формальними і неформальними інститутами в економіці.

У сфері досліджень інституційного середовища та інституційної інфраструктури аграрного сектору слід відзначити роботи Ю. Лопатинського [9], М. Маліка, О. Шпикуляка [10], П. Саблука [13]. Однак учені концентрують увагу в основному на ефективності функціонування інституційної інфраструктури, тоді як дослідження досконалості інституційної інфраструктури як економічної категорії залишається поза увагою.

Мета статті – дослідити поняття досконалості інституційної інфраструктури й можливості оцінки останньої в контексті удосконалення методів управління розвитком інституційної інфраструктури аграрного сектору економіки.

Виклад основних результатів дослідження. У сучасній науковій літературі трапляється низка визначень інституційної інфраструктури. У найпростішому вигляді вона трактується як сукупність інститутів, необхідних для управління економікою і суспільним життям [12].

Згідно з іншим визначенням, інституційна інфраструктура – це сукупність установ та інститутів, що забезпечують визначеність дій індивідів на ринку [7].

Однак, на нашу думку, ці визначення недостатньо чітко описують суть інституційної інфраструктури як складової економічної системи.

Російський дослідник С. Кірдіна у своїх працях використовує категорію «інституційної матриці» – стійкої, історично сформованої системи базових інститутів, що регулюють взаємозв'язане функціонування основних суспільних підсистем – економічної, політичної й ідеологічної [6].

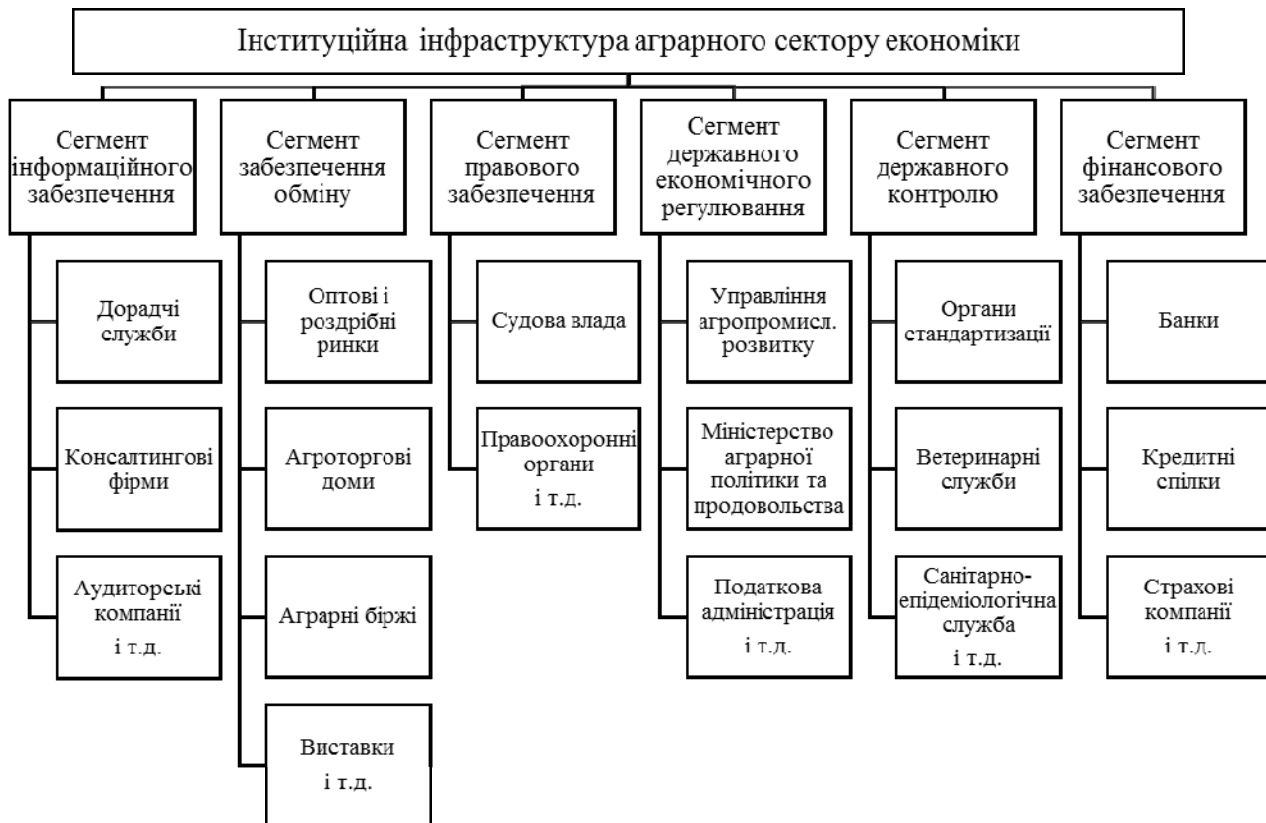
На підставі такого трактування можемо зробити висновок, що інституційна матриця

є основою, каркасом інституційної інфраструктури, однак не єдиним її складовим елементом. Адже базові інститути, які формують інституційну матрицю, знаходяться у нерозривній єдності з комплементарними інститутами, похідними від базових, а також інституціями, і в сукупності вони формують інституційну інфраструктуру економічного середовища. Тому загальне визначення цього поняття, на нашу думку, можна трактувати іншим чином.

Інституційна інфраструктура – це складова економічного механізму; комплекс базових і комплементарних інститутів, а також інституцій як носіїв їхніх функцій, який визначає характер взаємодії економічних агентів у економічному середовищі та в межах якого ця взаємодія відбувається.

Варто зазначити, що під інститутами маємо на увазі набір правил, норм, звичаїв, усталених у суспільстві, які визначають поведінку економічних агентів у економічному середовищі (інститут: конкуренції; обміну; найманої праці; приватної власності; земельних відносин; права; державного регулювання економіки тощо). Інституції розглядаються нами як матеріальні носії функцій інститутів (організації та установи), які реалізують ці функції в економічному житті (оптові й роздрібні ринки, аграрні біржі, агроторгові домівки, страхові компанії, аграрні дорадчі служби, правоохоронні органи, органи управління агропромислового розвитку тощо).

У складі інституційної інфраструктури можна виділити окремі функціональні частини – сегменти. Під сегментом інституційної інфраструктури розуміємо сукупність інституцій, які виконують в економічному середовищі однотипні функції. Згідно з результатами наших досліджень, інституційна інфраструктура аграрного сектору економіки України може бути представлена як шість основних функціональних сегментів, кожен з яких включає низку інституцій, взаємозв'язане функціонування яких визначає роль сегмента у формуванні економічного середовища галузі (рис.).

Інституційна інфраструктура аграрного сектору економіки України

Джерело: Розробка авторів.

В умовах теоретичного ідеального інституційного середовища (якому характерні прозорість, повна довіра між партнерами, відсутність опортуністичної поведінки тощо) інституційна інфраструктура постійно буде досконалою, тобто оптимальною для кожного конкретного моменту часу, оскільки інститути безперервно вдосконалюються, неефективні з них відмирають, замінюючись новими.

Проте в реальному житті формальні й неформальні інститути, які формують інституційну інфраструктуру, не завжди забезпечують якнайкращий стан економічного середовища, для якого характерними є справедливі економічні відносини. Завжди одночасно співіснують ефективні інститути та інституції й неефективні, тобто ті, які гальмують економічний розвиток, однак не можуть миттєво зникнути через певні обставини.

На нинішній час у вітчизняному аграрному секторі функціонують інститути та інституції, притаманні ринковому типу господарювання. Водночас на економічне життя продовжують впливати інститути-рудименти соціалістичного минулого – зокрема, у

свідомості людей частково зберігся радянський спосіб економічного мислення (виконання робочих обов'язків «для галочки», сприйняття корупції й використання знайомств як нормального способу розв'язання проблем, мовчазна згода на дрібні розкрадання майна підприємства працівниками тощо). Поряд із цим інституційна матриця є неповною, і в Україні досі відсутній ринок земель сільськогосподарського призначення; процес орендних відносин характеризується нееквівалентністю вигод орендаря та орендодавця; невиразно простежується стимулююча й гіпертрофована є фіскальна функція податків.

Поряд з цим навіть ефективні (з погляду ролі в економіці) інститути можуть не реалізовувати адекватно свої функції в економічному середовищі через недосконалість інституцій, які їх виражають. Наприклад, інститут права, базовий в інституційній інфраструктурі, має бути ефективним за будь-яких умов, оскільки проблема забезпечення справедливості в економічних відносинах залишається актуальною завжди. Однак в економіках транзитивного типу, що особли-

во характерно для сучасної України, інституції, які уособлюють інститут права, функціонують неефективно через присутність в економічному середовищі явищ корупції, політичного тиску, недосконалості законодавства тощо. Внаслідок поширення таких негативних явищ вплив інституту права на економіку викривляється, спотворюючи ринкову суть економічних відносин і деформуючи розподіл суспільного доходу. Як наслідок, багато керівників сільськогосподарських підприємств стикаються з проблемою неможливості законного відстоювання своїх інтересів навіть за умов власної юридичної правоти. Спостерігається неоднаковість конкурентних умов, нерівність доступу підприємств до ринків фінансів, ринків збуту та експортної діяльності.

Тож чи можна вести мову про досконалість інституційної інфраструктури як про реально можливе явище? Адже, виходячи з описаного вище, складається враження, що така досконалість є суто теоретичною моделлю.

Ми вважаємо, що можна. Для цього слід розмежувати два аспекти: «досконала інституційна інфраструктура» і «досконалість інституційної інфраструктури». Для кращого їх розмежування слід глибше заникнути у суть поняття «досконалість».

Із погляду філософії досконалість – це поняття, що виражає ідею вищого зразка, з яким співвідносяться цілі та результати докладених людиною зусиль; стан абсолютної якості будь-чого [11]. Процес досягнення досконалості фактично є процесом розвитку, прогресу, а останній, і це очевидно, не має меж, які можна було б визначити як кінцеву точку перебігу цього явища. Тому аналізуючи зазначені трактування, доходимо до думки, що досягнення досконалості в абсолютному вигляді є об'єктивно неможливим, має місце тільки постійне наближення до досконалості, розвиток у чітко визначеному напрямі.

Згідно з таким підходом вважаємо, що *досконала інституційна інфраструктура* – це теоретична модель, в якій всі інституції й інститути: 1) знаходяться у складі та співвідношенні, які є оптимальними для конкретних умов і конкретного часу; 2) максимально ефективно реалізують притаманні їм функції.

Досконалість інституційної інфраструктури, на наш погляд, – це міра відповідності інституційної інфраструктури, що сформувалась у певному економічному середовищі у конкретний момент часу, ідеальній теоретичній моделі.

Чим досконалішою є інституційна інфраструктура, тим повніше вона забезпечує ефективність відтворювального процесу – стабільність, пропорційність економічного розвитку, рівноправність та взаємовигідність економічних відносин.

Недосконала інституційна інфраструктура є негативним явищем, яке спотворює зміст відтворювального процесу, стримує розвиток економіки, і, як встановлено за результатами наших попередніх досліджень [8], є одним з чинників зростання рівня сукупних витрат в аграрному секторі економіки. Зважаючи на це, оперування категоріями «досконала інституційна інфраструктура» та «досконалість інституційної інфраструктури» в економічному аналізі, на нашу думку, може мати важливе значення для вдосконалення методів державного регулювання розвитку інституційної інфраструктури, зокрема в аграрній галузі, з позицій підвищення ефективності відтворювального процесу. Перша з категорій визначатиме бажаний результат, на досягнення якого повинні бути націлені управлінські рішення; друга – характеризуватиме поточний стан інституційної інфраструктури й результативність застосованих методів регулювання.

Економічні дослідження досконалості реально діючої інституційної інфраструктури, у тому числі в аграрному секторі, об'єктивно вимагають окреслення теоретичної моделі, ідеальної для конкретно взятих умов, щоб забезпечити можливість порівняння з еталоном.

Однак розробка такої моделі можлива лише у випадку проведення масштабного дослідження із залученням значного обсягу матеріальних і людських ресурсів. А той факт, що через безперервну зміну економічних умов, викликаних трансформаційними чинниками, із плином часу громіздка та витратна модель відповідатиме лише одному конкретному моменту минулого і тому буде неактуальною для цілей аналізу й прогнозу-

вання в майбутньому, ставить під сумнів саму можливість проведення досліджень такого типу.

У зв'язку з цим для уникнення необґрунтованих труднощів і надмірних витрат при аналізі досконалості інституційної інфраструктури пропонуємо:

1) замість побудови масштабної теоретичної моделі інституційної інфраструктури виділити тільки окремі параметри та характеристики цієї моделі, найсуттєвіші для оцінювання досконалості інституційної інфраструктури;

2) сформувані низку критеріїв і систему показників до них, які дадуть змогу оцінити, наскільки вибрані параметри й характеристики досліджуваної інституційної інфраструктури відповідають досконалості.

Під параметрами інституційної інфраструктури розуміємо визначальні особливості її структури (комплекс інститутів та інституцій, співвідношення між формальними й неформальними інститутами, суттєвість впливу окремих інститутів та інституцій на економічне середовище, взаємозв'язки між інститутами тощо), за рахунок яких інституційна інфраструктура набуває такого або іншого вигляду.

Характеристики інституційної інфраструктури розуміються нами як особливості її функціонування, які є результатом певним чином скомбінованих параметрів інституційної інфраструктури у конкретному економічному середовищі (рівень трансакційних витрат, динамічність інституційної інфраструктури, її стабільність тощо).

Критерій досконалості інституційної інфраструктури – це ознака, за якою можна робити висновок про досконалість тих чи інших параметрів і характеристик інституційної інфраструктури.

Система показників як виразників критеріїв у цифровому вигляді забезпечить можливість однозначного трактування ступеня досконалості вибраних параметрів та характеристик інституційної інфраструктури. Доцільніше розраховувати такі показники за формулами.

Проілюструємо вищесказане прикладом. Для цього розглянемо таку характеристику інституційної інфраструктури, як динаміч-

ність – здатність реагувати на зміни умов економічного середовища, – і проаналізуємо можливість діагностування з позицій стану інституційної інфраструктури в аграрному секторі економіки.

Досконалість інституційної інфраструктури з погляду зазначеної характеристики оцінюватимемо на підставі однойменного критерію (критерій динамічності), який стосується швидкості реакції інституційної інфраструктури на зміни в економічному середовищі.

Показники, відповідні цьому критерію, слід обчислювати таким чином, щоб у кінцевому результаті вони чітко відображали, наскільки швидко інституційна інфраструктура реагує на зміни в економічному середовищі та пристосовується до них. Враховуючи те, що досконала інституційна інфраструктура реагує на зміни миттєво, про вищий ступінь досконалості досліджуваної інституційної інфраструктури показуватиме вища швидкість реакції, пропорційна масштабом змін, які відбулися.

Встановлення ступеня досконалості інституційної інфраструктури аграрного сектору економіки за критерієм динамічності дасть змогу:

оцінити швидкість відмирання застарілих інститутів і таким чином визначити приблизний термін завершення трансформаційного етапу за умов збереження поточних тенденцій;

з'ясувати, недосконалість яких сегментів інституційної інфраструктури перешкоджає формуванню цивілізованого ринку землі;

спрогнозувати темпи реалізації ефекту від здійснення реформ, що стосуються вдосконалення орендних відносин, експортно-імпорتنих операцій;

виявити інституції, неадекватне функціонування яких стримує темпи інституційних змін;

знайти відповіді на низку інших важливих питань, які пояснюють процеси та явища, що мають місце в аграрному секторі.

Висновки. Досконалість інституційної інфраструктури – це міра її відповідності теоретичній моделі абсолютно досконалої інституційної інфраструктури, тобто моделі оптимального поєднання інститутів й інсти-

туцій в економічному середовищі у конкретний момент часу і максимально ефективної реалізації ними своїх функцій.

Модель абсолютно досконалої інституційної інфраструктури є недосяжним на практиці явищем, однак вона виконує роль своєрідного еталону, який визначає напрям прикладення зусиль органів регулювання економіки щодо вдосконалення існуючої інституційної інфраструктури.

Оцінка досконалості інституційної інфраструктури в економіці в цілому та в окремих її галузях, зокрема в аграрному секторі, можлива за умови формування низки критеріїв, на підставі яких можна судити про досконалість, і розробки відповідних цим критеріям показників, які вказуватимуть, наскільки параметри й характеристики інституційної інфраструктури, відображені у критеріях, відповідають стану досконалості у конкретний момент часу. Сукупна інформація за критеріями та показниками дасть змо-

гу оцінити стан досконалості інституційної інфраструктури в цілому.

Наявність чітко окресленої методології оцінки досконалості інституційної інфраструктури має особливо важливе значення для аграрного сектору економіки України, оскільки незавершеність процесів інституціоналізації, наявність застійних явищ і періодичне виникнення криз внаслідок нееквівалентного обміну зумовлюють необхідність використання нових підходів у регулюванні галузевого розвитку. Застосування такої методології на практиці уможливить поглибити наукове розуміння особливостей функціонування економічного механізму галузі та вдосконалити методи його регулювання з позицій вимірювання і управління трансакційними витратами.

Розробка методології оцінки досконалості інституційної інфраструктури є предметом наших подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Coase R.H. The Firm, the Market and the Law / R.H. Coase. – Chicago, 1988.
2. North D.C. Institutions, Institutional Change and Economic Performance / D.C. North. – Cambridge : Cambridge University Press, 1990. – 152 p.
3. Веблен Т. Теория праздного класса / Т. Веблен. – М. : Прогресс, 1984. – 368 с.
4. Гриценко А. Институциональная архитектура: объект, теория и методология / А. Гриценко // Постсоветский институционализм : моногр.; под ред. Р.М. Нуреева, В.В. Дементьева. – Донецк : Каштан, 2005. – С. 49-74.
5. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку // В.М. Гець, В.І. Голіков, Б.Є. Кваснюк та ін.; за ред. В.М. Гейця. – К. : Фенікс, 2003. – 1008 с.
6. Кирдина С.Г. Институциональные матрицы: макросоциологическая объяснительная гипотеза / С.Г. Кирдина // СОЦИС. – 2001. – № 2. – С. 13-23.
7. Король Т.А. К вопросу о классификации объектов инфраструктуры [Электронный ресурс] / Т.А. Король // Диалоги о науке. – 2009. – № 3. – Режим доступа : <http://www.strategplann.ru/scientific-articles/on-the-classification-of-infrastructure.html>.
8. Костирко І.Г. Сукупні витрати аграрного виробництва в умовах трансформаційного етапу / І.Г. Костирко, С.В. Тимофіїв // Вісн. Львівського нац. аграр. ун-ту. Економіка АПК. – Львів, 2012. – № 19(1). – С. 365-372.
9. Лопатинський Ю.М. Інституціоналізація транзитивної економіки / Ю.М. Лопатинський // Науч. труды ДонНТУ. Серия: экономическая. – 2006. – Вып. 103-1. – С. 229-232.
10. Малік М.Й. Інститути та інституції у розвитку аграрної сфери економіки / М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк // Економіка АПК. – 2011. – №7. – С. 169-176.
11. Национальная философская энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://terme.ru/dictionary/879/word/sovershenstvo>.
12. Носова С.С. Инфраструктура: определение и специфические признаки [Электронный ресурс] / С.С. Носова // Экономическая теория. – 2008. – Режим доступа : <http://uchebnik-besplatno.com/teoriya-ekonomicheskaya/ekonomicheskaya-teoriya-nosova.html>.
13. Саблук П.Т. Розвиток інституцій удосконалення механізму реформування аграрного сектору економіки / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2010. – №10. – С. 3-10.
14. Уильямсон О.И. Экономические институты капитализма: фирмы, рынки, «отношенческая» контрактация / О.И. Уильямсон. – СПб. : Лениздат, 1996. – 702 с.
15. Якубенко В.Д. Базисні інститути у трансформаційній економіці : моногр. / В.Д. Якубенко. – К. : КНЕУ, 2003. – 252 с.

Стаття надійшла до редакції 12.03.2013 р.

* * *